

DE PAROCHIE

lezing startdag St Oedenrode

7 februari 2010

1. inleiding

In de aankondiging van deze dag staat dat ik een inleiding zal houden over de betekenis van de (nieuwe) parochie in het licht van de H. Schrift en van het Tweede Vaticaans Concilie. Er staat ook iets over mij in, dat ik priester ben en als hoogleraar verbonden ben aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg. Maar in die faculteit zijn verschillende vakken vertegenwoordigd. Door mij uit te nodigen hebt u geen kerkjurist uitgenodigd die u haarfijn zou kunnen vertellen hoe het zit met reglementen en statuten. U hebt ook geen Bijbelwetenschapper uitgenodigd die u precies zou kunnen vertellen wat nu de aanleiding voor Paulus was om die brief aan de Korintiërs te schrijven waaruit we net een gedeelte gehoord hebben. U hebt ook geen pastoraal theoloog uitgenodigd die de verschillende concrete aspecten van een parochie zou kunnen verklaren: catechese, diaconie, liturgie, individueel pastoraat of hoe de pijlers en daarmee de verschillende werkgroepen binnen de parochie ook genoemd worden. Door mij uit te nodigen hebt u een systematisch theoloog uitgenodigd en mijn vak is het nadenken over inhoud en basis.

Kerkjuristen kunnen wel allerlei regels maken en elke gemeenschap heeft regels nodig, maar welke regels opgesteld moeten worden hangt af van de gemeenschap: in een voetbalclub gelden andere regels dan in een ziekenhuis, in het ene land gelden in de politiek andere regels dan in een ander land. Wat voor gemeenschap is de kerk, wat is het eigene van de kerk, waar moeten die regels vanuit gaan en rekening mee houden? Dat zijn vragen waar een systematisch theoloog mee bezig is. We hebben binnen een parochie veel werkgroepen en activiteiten. Is dat werkverschaffing, is dat een kwestie van pragmatiek – het is handiger of sneller als meer mensen bij het reilen en zeilen van een parochie betrokken zijn -, of is de basis daarvoor een andere, een diepere? Moet je zeggen dat een parochie zonder die veelheid van werkgroepen eigenlijk geen parochie is? We hebben nu wel die tekst van Paulus gehoord, maar waarom is die tekst nu belangrijk? Is die tekst die voor Korinthe geschreven is, ook voor St. Oedenrode bedoeld en waarom dan? Wie in de Schrift leest en de Schrift een beetje kent, weet dat de Schrift geen boek is met blauwdrukken voor welke parochie dan ook en geen kant en klare recepten of oplossingen bevat voor welk probleem in

ons persoonlijke of sociale leven dan ook. De Schrift bevat wel aanzetten en richtingaanwijzers, maar die moet je telkens concretiseren en vertalen. We kunnen wel met de psalmist bidden de Heer is mijn herder, maar wat betekent dat concreet? We kunnen wel horen dat wij als geloofsgemeenschap het lichaam van Christus zijn, maar wat betekent dat hier en nu?

Ik wil met u nadenken over dit soort vragen. Dat wil ik doen, zoals in die aankondiging staat met behulp van inzichten die op het Tweede Vaticaans Concilie zijn verwoord. Waarom dat Concilie? Omdat op dat concilie belangrijke zaken over de kerk zijn gezegd en veel van wat wij nu in een parochie doen te maken hebben met beslissingen die toen genomen zijn. Maar ook omdat een concilie, een bijeenkomst van bisschoppen, in onze kerk een vorm is geworden om problemen te bespreken en op te lossen. Al in de vroege kerk, wanneer het eerste grote probleem zich voordoet, komen de apostelen en anderen bijeen om gezamenlijk tot een oplossing te komen. En je kunt dan zien dat verschillende elementen ingebracht worden om tot een besluit te komen. Paulus en Barnabas brengen de nieuwe ontwikkelingen en ervaringen binnen - dat heidenen Christenen willen worden - , Jacobus wijst op de traditie en Petrus formuleert een fundamenteel uitgangspunt. En uit dat samenspel komt dan het besluit en de Apostelen durven dan te zeggen dat dat besluit niet alleen van hen is, maar ook van de heilige Geest. Wanneer we dus nadenken over de parochie, over de parochie hier, met behulp van de inzichten van het Tweede Vaticaans Concilie, dan nemen we dat werk van de Heilige Geest serieus, dan werken we mee aan dat werk van de H. Geest in onze kerk

Ik wil drie onderwerpen aan de orde stellen en daarbij dit mooie kerkgebouw gebruiken. Ik zou dit bij elk kerkgebouw kunnen doen, maar dit gebouw leent zich er heel goed voor, omdat die elementen zo goed zichtbaar zijn. Ik wil beginnen bij de doopvont en iets zeggen over het belang van ons doopsel, daarna wil naar het midden van de kerk gaan en naar aanleiding van de ambo, de preekstoel, iets zeggen over de plaats van de Schrift in onze geloofsgemeenschap en ik wil afsluiten met het altaar, met de eucharistie.

In de aankondiging staat ook dat bij deze inleiding de deelnemers actief betrokken worden. Dat willen we doen door u na elk onderdeel in de gelegenheid te stellen met elkaar zo'n 10 minuten van gedachten te wisselen. Wat vindt u van wat ik gezegd heb? Bent u het er mee eens, of niet? Roept het vragen op? Hebt u wat ontdekt? Deze gedachtewisseling is niet een foefje, maar, zoals hoop ik duidelijk zal worden in wat ik over de doop ga zeggen, een wezenlijk element in een christelijke gemeenschap, in een parochie.

2. doopvont en doop

Ik vind het altijd mooi om te dopen, niet alleen omdat het meestal duidelijk een feest is, mensen blij zijn met hun dochttertje of zoontje, maar ook omdat de doop van alle sacramenten de meeste symbolen en gebaren heeft: water en zalf, zout en licht, het witte kleed en de handen oplegging, het noemen van de naam, het doen van beloftes door ouders en peter en meter, het belijden van het geloof en het bidden van het Onze Vader.

Blijkbaar vindt de kerk dat als je binnenkomt in de geloofsgemeenschap, als je lid wordt van de kerk, je veel mee moet krijgen. Als ik bij de voorbereiding van 1ste communie en vormsel met de kinderen en jongelui over de doop kom te spreken, gebruik ik vaak het schema dat je bij de doop dingen krijgt, cadeaus krijgt, maar ook opdrachten, je krijgt rechten en plichten binnen de gemeenschap. Welke rechten en plichten. Dat kan ik het beste duidelijk maken aan water en zalf. Maar eerst maak ik een paar opmerkingen over symbolen.

Wanneer we in de kerk spreken, gebruiken we een taal die gewoon is, gebruiken we gewone woorden, volgen we de regels van het alledaagse Nederlands. Natuurlijk gebruiken we ook soms moeilijke woorden of gedachten en is het niet altijd te volgen wat er gezegd wordt, maar dat kan ook in andere omstandigheden gebeuren, als je bijvoorbeeld de debatten in de Tweede Kamer volgt. We gebruiken in de kerk soms aparte woorden, doopsel, vormsel, eucharistie, sacrament, dat zijn termen die typisch voor ons zijn, maar ook dat komt vaker voor: rechters of artsen gebruiken ook speciale termen. Maar meestal gebruiken we gewone termen, die we soms een eigen accent geven.

En wat we doen met taal doen we ook met zaken als water en zalf/olie. We gebruiken water en zalf vanwege hun natuurlijke eigenschappen en leggen dan daarbij eigen accenten, zodat die gewone zaken symbolen worden, doorverwijzen naar iets anders. Zonder water is er geen leven, niet voor planten, niet voor dieren, niet voor mensen. Dopen met water is een teken van leven geven. Dopen met water is een teken van opnieuw beginnen. Maar water gebruiken we om schoon te maken en weg te spoelen: zonder water geen schoonheid. Waarom is dat aspect van water ook van belang?

We weten allemaal dat niemand van ons ter wereld is gekomen in een leegte: je komt ter wereld in een gezin, in een familie, in een dorp of een stad, een land, een maatschappij, in een cultuur. We weten ook allemaal dat die omstandigheden waarin je ter wereld komt van belang zijn, je op alle mogelijke manieren bepalen en vormen. Gaandeweg in je leven neem je afstand of juist niet, maak je andere keuzes dan je ouders gemaakt hebben, of volg je hun voetstappen. Maar welke keuzes je ook

maakt, je maakt ze altijd in die concrete omstandigheden. En wat nog belangrijker is, die omstandigheden zijn altijd een mengeling van goed en kwaad, ontstaan door goede of verkeerde keuzes van mensen voor ons. Dat goede en dat kwade bepaalt en beperkt onze keuzes. We leven bijvoorbeeld in een maatschappij met een goed sociaal systeem, met een uitgebreide gezondheidszorg, waaruit echte zorg voor mensen spreekt, maar we ervaren telkens ook dat dat systeem vol zit met regels die belangrijker lijken dan mensen. Natuurlijk zijn het mensen die die regels bedacht hebben, maar die regels zijn zelfstandig geworden, hebben zich ontwikkeld tot vormen van bureaucratie waar je gek van wordt, hebben een eigen wetmatigheid gekregen heeft waar je geen greep op kunt krijgen. Soms kun je je alleen verzetten tegen dat soort kwaad, maar meestal heb je daar anderen voor nodig. De kerkgemeenschap zijn die anderen. En het afwassende water geeft aan dat je opgenomen wordt in een gemeenschap die dat kwaad in onze omstandigheden wil terugdringen en uitbannen.

Maar we dopen niet alleen met water, we dopen, zoals Jezus dat zegt, met water en Geest. Dopen met water alleen is het doopsel van bekering, het doopsel van ommekeer, het doopsel van schoonmaken en opnieuw beginnen. Dopen met de Geest, is dopen met een richting, met een invulling. Dopen met water en Geest is dopen zoals Jezus gedoopt is, die na zijn doop de Geest ontvangt die op hem blijft rusten, die in zijn doop met de Geest gezalfd wordt, die in zijn doop wordt geopenbaard als de Gezalfde Gods, de Messias.

Waarom gebruiken we olie of zalf? Om zaken soepel te laten lopen, voor genezing of bescherming, om mooi te worden en lekker te ruiken. Zalf, olie heeft de eigenschap om in de huid te dringen en misschien is dat wel de reden geweest waarom in het Oude Testament leiders als koningen, profeten, priesters worden gezalfd, niet alleen om duidelijk te maken dat ze nu een hoge functie vervullen, maar ook dat die functie niet een pet is die je maar even af kunt zetten, iets dat als het ware je gaat doordringen. De leider bij uitstek in het Oude Testament is de gezalfde van God, de *Messias*, die die drie functies van koning, priester en profeet in zich verenigt. De Griekse vertaling van die Hebreeuwse term *Messias* is: '*Christos*', Christus. De reden waarom wij christenen heten, ons christenen noemen heeft dus van alles te maken met die doop met water en Geest.

We krijgen in ons doopsel rechten en plichten, verantwoordelijkheid en waardigheid en wel de verantwoordelijkheid en de waardigheid van koningen, priesters en profeten, omdat we door ons doopsel deel gaan uitmaken van zoals dat in de eerste brief van Petrus heet '*een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilige natie, Gods eigen volk*' (1 Pt 2,9).

Wanneer in het wetboek van de kerk, de codex, een definitie van de gelovige wordt gegeven, dan klinkt die tekst daarin door en dat verband tussen ons doopsel en het doopsel van Jezus, het verband tussen christen en Christus:

Christengelovigen zijn zij die door het doopsel in Christus ingelijfd, tot volk van God gemaakt en aldus aan de priesterlijke, profetische en koninklijke taak van Christus op hun wijze deelachtig, ieder volgens zijn eigen plaats, geroepen worden de zending uit te voeren die God aan de kerk ter vervulling in de wereld heeft toevertrouwd

Deze definitie uit de Codex is met enige kleine veranderingen overgenomen uit het vierde hoofdstuk van *Lumen Gentium*. In n. 31, waarmee dat hoofdstuk over de leken begint wordt namelijk een definitie van leken gegeven. Eerst wordt eerst een negatieve definitie gegeven: leken zijn christengeloven die niet gewijd zijn of niet behoren tot de religieuze staat. Leken zijn mensen die iets missen. Vervolgens wordt positief gezegd dat leken 'christengelovigen' zijn die door het doopsel enz. In de term 'leek' klinkt nu *laos* door, volk van God, behorend tot het volk van God. Deze combinatie van negatief en positief toont een spanning aan die typerend is voor *Lumen gentium*, dat vaker oude elementen combineert met nieuwe en niet altijd dat helemaal glad heeft kunnen strijken. De positieve bepaling op basis van het doopsel geldt namelijk niet alleen voor leken, maar ook voor gewijden en leden van de religieuze staat. In de codex is deze spanning glad gestreken, doordat de positieve bepaling nu voor alle gedoopten, voor alle *christifideles* geldt. Aan de basis van alles in onze geloofsgemeenschap ligt een verantwoordelijkheid en waardigheid van allen.

3. ambo en H. Schrift

Toen ik jaren geleden de vaste invaller was in Bergharen, een dorpje in het land van Maas en Waal, gebeurde iets wat ik heel onthullend vond. De stroom viel uit of zo, in elk geval de microfoon deed het niet en ik heb toen de mensen in de kerk die mogelijkheden voor gehouden: ze konden allemaal naar voren komen, maar iedereen zat op de plaats waar ze altijd zaten en dat was een echte vaste plaats, ze bleven zitten; ik kon op de hoge preekstoel gaan staan, die we nooit gebruikten, maar een oude mevrouw in de eerste bank knikte heel duidelijk nee, of ik kon harder praten, en dat laatste kreeg algemene instemming. Later heb ik die mevrouw naderhand gevraagd waarom ze zo duidelijk 'nee' knikte. Was dat omdat u dacht dan begint het gedonder weer vroeg ik en ze zei: 'ja'. Voor haar, en ik vermoed niet alleen voor haar, was die hoge preekstoel het symbool voor een benadering vanuit de hoogte, maar meer nog van een presentatie van geloof en van een geloofsuitleg vol geboden en angst.

Een van de meest zichtbare, meest duidelijke en ook een van de meest bediscussieerde beslissingen van het concilie had te maken met de liturgie. Hoewel de liturgie in eerste instantie niet op de agenda stond, blijkt uit de lijsten met onderwerpen die door de bisschoppen werden ingestuurd ter voorbereiding van het concilie dat een vierde van alle vragen met liturgie te maken had. Het eerste grote document van het concilie is de constitutie over de liturgie, *Sacrosanctum concilium* (SC). Zoals we vandaag de eucharistie vieren was voor het concilie ondenkbaar. Een liturgie met drie lezingen, een uit het Oude Testament, een uit de brieven van Paulus, Petrus, Jacobus en Johannes of uit de Handelingen der Apostelen in de paastijd, het evangelie in een cyclus van drie jaar gekozen uit Matheus, Marcus en Lucas, met Johannes in de paastijd, een psalm tussen de lezingen, voorbeden na de geloofsbelijdenis, de priester met het gezicht naar de geloofsgemeenschap, een keuze uit verschillende grote dankgebeden, een actieve deelname van de gelovigen aan de viering en natuurlijk Nederlands in plaats van Latijn.

De kerk waarin we ons bevinden ademt de sfeer van dat eerste grote Conciliedocument. De documenten die op de website van de Goede Herder over dit gebouw staan getuigen daarvan. Ik zal als ik over het altaar ga spreken nader in gaan op die actieve deelname aan de liturgie, maar nu wil ik iets zeggen over de aandacht voor de Schrift aan de hand van de ambo, die niet voor niets zo'n prominente zichtbare plaats in de kerk heeft.

Het is zeker een van de verdiensten van het Concilie geweest de H. Schrift weer een centrale plaats te geven in het geloofsleven. Luther, Calvijn, maar ook Erasmus en anderen die een hervorming van de kerk nodig vonden aan het eind van de middeleeuwen, vroegen aandacht voor de Schrift, wilden de rijkdom van de Schrift

toegankelijk maken voor iedereen. Kritische edities van de Bijbel, vertalingen van de Bijbel in de volkstaal, vormen van liturgie waarin de Bijbel centraal kwam te staan, kerkgebouwen waarin de kansel een centrale plaats kreeg passen allemaal in dat streven naar hervorming. Maar als zo vaak in dit soort discussies en processen wanneer ze hoog oplopen hebben de deelnemers geen oog voor het goede van de ander en voor de eigen eenzijdigheden en worden de fronten alleen maar meer tegenover elkaar versterkt. Omdat binnen de Reformatie zo'n nadruk werd gelegd op de Schrift en op het zelf lezen van de Schrift, werd binnen de Contra-reformatie, binnen de katholieke kerk dat juist niet gedaan. De meeste katholieken kenden de Schrift alleen maar voor zover voorgelezen in de kerk. En die keuze was beperkt doordat elk jaar op een zondag dezelfde twee teksten werden gelezen. En die kennismaking met de Schrift werd nog verder beperkt doordat veel mensen geen missaal hadden waar die teksten instonden, maar eigen gebedenboekjes met heel andere teksten.

Het Tweede Vaticaans concilie wordt wel het eerste concilie genoemd dat een goede, dat wil zeggen een niet verdedigend of verkramppt antwoord gegeven heeft op de uitdaging van de Reformatie, die erkend heeft dat die aandacht voor de Schrift van wezenlijk belang is voor de kerk. Ik wil nu aan de hand van een paar elementen uit de liturgie verduidelijken. Ik doe dat heel bewust, aan de hand van elementen uit de liturgie iets zeggen over de Schrift.

U hebt misschien gemerkt dat ik bijna niet over de Bijbel heb gesproken, maar telkens de term heilige Schrift heb gebruikt. Dat heb ik met opzet gedaan omdat in dat verschil van terminologie een verschil van benadering zit. De Bijbel, is het boek dat bestaat uit veel verschillende boeken, verschillend in genre – verhalen, brieven, gebeden, raadgevingen, profetieën, liefdesgedichten, klaagzangen, verschillend in tijd van ontstaan en plek van ontstaan, - sommige eeuwen voor Christus in wat nu het Midden Oosten is, anderen na Christus in het gebied rond de Middellandse zee. De Bijbel is een bibliotheek. Die bibliotheek wordt een *boek* binnen een joodse en daarna binnen een christelijke geloofsgemeenschap, niet alleen omdat binnen die gemeenschap wordt besloten welke boeken en welke boeken niet in die bibliotheek, de Bijbel thuis horen, maar ook omdat binnen de geloofsgemeenschap die boeken samen worden gelezen en zo *één* boek worden. Dat samen lezen gebeurt vooral in de liturgie: daar wordt de Bijbel Heilige Schrift. En die H. Schrift maakt dan weer de gemeenschap, maakt weer de geloofsgemeenschap. We hebben daar net een voorbeeld van gehoord. Maar dat gebeurt niet alleen wanneer we een gedeelte lezen over gemeenschap, maar elke keer wanneer we de Schrift lezen als betrokken op ons, de geschiedenissen van toen als gebeurtenissen nu verstaan, het 'ik' van de psalmen op ons laten slaan, ons herkennen in de figuren van de parabels – de werkers van het eerste uur of die van het laatste uur, in de barmhartige Samaritaan of in de priester en de leviet die doorlopen – de leerlingen van toen de leerlingen van alle tijden laten zijn. Maar vooral maakt de Schrift de geloofsgemeenschap wanneer we in de Schrift

het woord van God horen, wanneer we achter en in die woorden het Woord van God horen. Daarom sluiten we niet zonder reden af met 'Woord van God', of 'Zo spreekt de Heer' of 'zalig die het woord van God aanhoort en in zijn hart bewaart'. En daarom durven we zelfs te zeggen: 'mogen door de woorden van het evangelie onze zonden worden uitgewist'. Daarom is het gebruikelijk het lezen uit de H. Schrift, vooral het lezen van het evangelie in de liturgie te omringen met signalen dat hier het Woord van God klinkt: kaarsen, wierook, gaan staan.

De Schrift maakt de geloofsgemeenschap en dat is ook de diepste reden dat dat woord van God moet klinken wil een bijeenkomst een bijeenkomst van de geloofsgemeenschap zijn. Hoe mooi andere teksten ook kunnen zijn – in de lezingendienst van het urengebed staan juweeltjes van kerkvaders en waarom zouden die rijkdom van inzichten alleen beperkt blijven tot mannen uit de eerste eeuwen - hoe passend ook andere teksten kunnen zijn bij gelegenheid, zonder de H. Schrift klinkt het Woord van God niet, of niet luid en duidelijk.

De dienst van het Woord, of dat nu een op zich staande dienst is, of in samenhang met de dienst van de tafel, is daarom echte liturgie, echte eredienst, verdient daarom aandacht en zorg en daarom mogen en moeten hoge eisen gesteld worden niet alleen aan hen die het Woord van God lezen maar ook aan hen die het verkondigen en die zo elke keer weer de Bijbel het Woord van God laten zijn, evangelie laten zijn, de goede boodschap van de mensliefde en goedheid van God die onder ons verschenen is, zoals Paulus dat in de brief aan Titus formuleert. Die oude mevrouw in Bergharen wist heel goed wat ze mocht verwachten.

4. altaar en eucharistie

Ik heb net al gezegd dat de liturgie zoals we nu vieren niet denkbaar is zonder het concilie en gezegd dat het eerste grote document de liturgie tot onderwerp heeft. Het is een document dat niet alleen veranderingen aankondigt, maar ook de basis en de uitgangspunten van die veranderingen aangeeft. In dit laatste onderdeel wil ik me concentreren op de uitgangspunten en een paar centrale gedachten presenteren en uitwerken. Ik wil dat doen in drie concentrische cirkels. De eerste cirkel heeft te maken met de opmerking dat de liturgie en dan vooral de eucharistie de bron en het hoogste punt van het kerkelijk leven genoemd wordt (SC10). In het verlengde daarvan, en zo gezegd een niveau dieper, wil ik een centrale gedachte van de Constitutie uitwerken: de actieve deelname van de gelovigen. Tenslotte wil ik proberen tot de kern van de liturgie te komen: de aanwezigheid van de Heer en de ontmoeting met de Heer. En gegeven dit kerkgebouw waar het altaar niet geïsoleerd staat maar in lijn met doopvont en ambo zal het u niet verbazen dat in die drie cirkels elementen terugkomen van doop en H. Schrift.

1. *de kerkvisie*

In het begin van de grote tekst van het Concilie over de kerk, *Lumen gentium*, wordt een soort definitie van de kerk gegeven. 'In Christus is de Kerk als het ware het sacrament, dat wil zeggen het teken en het instrument van de innige vereniging met God en dan de eenheid van heel het menselijk geslacht' (LG1). De kerk wordt dus 'sacrament' genoemd.

Dat klinkt misschien vreemd, want de kerk is toch niet een sacrament als het doopsel of het huwelijk. Maar die vreemdheid verdwijnt misschien wanneer ik u vertel de Latijnse term *sacramentum* een vertaling is van de Griekse term *mysterion* en dat beide termen 'heilsgeschiedenis' als basisbetekenis hebben. Als *mysterion* gebruikt wordt in de Schrift slaat het op een geheim, op het geheim van God. Geheim betekent dan niet zoiets als puzzel, een min of meer onoplosbare kwestie, maar het gaat dan om iets dat eerst verborgen was en nu geopenbaard is, om iets waar wij zelf niet op gekomen zouden zijn, maar dat we nu weten omdat het ons verteld is. Het geheim dat ooit verborgen was en nu bekend is, is het plan van God. Dat plan behelst, zoals Paulus het formuleert, dat 'de heidenen in Christus Jezus mede-erfgenamen zijn, medeleden en mededeelgenoten van de belofte door middel van het evangelie' (Ef.3,6). M.a.w. dat God voor ons, voor alle mensen heil wil, dat alle mensen in de Zoon kinderen van God kunnen worden, dat in alle mensen de Geest kunnen bidden zoals Jezus gebeden heeft: Abba, Vader (vgl. Gal. Rom). 'In Christus Jezus' zegt Paulus. Die heilsgeschiedenis

heeft zijn focus in Jezus Christus en in de deelname aan Jezus Christus, aan de heilsgeschiedenis van Jezus Christus, aan zijn leven sterven en verrijzen. In de loop van de geschiedenis wordt die deelname, worden de momenten waarop de individuele gelovige zich met zijn of haar leven inschaart in die heilsgeschiedenis van Jezus Christus ook sacrament genoemd (doop, eucharistie). In die lijn past het spreken over de kerk als sacrament. De kerk als gemeenschap neemt deel aan die heilsgeschiedenis, geeft als gemeenschap vorm aan die heilsgeschiedenis. En zo kun je dan ook zeggen dat de kerk de sacramenten maakt en de sacramenten de kerk. En vandaar dat in die constitutie over de liturgie de liturgie bron en hoogtepunt van de kerk genoemd wordt. Voor alle duidelijkheid: bron en hoogtepunt zijn niet het enige. De kerk is niet identiek met liturgie of eucharistie, de parochie valt niet samen met de vieringen in het weekend of door de week. Een bron en een hoogtepunt kunnen er alleen zijn als er andere zaken, andere momenten zijn.

2. *de actieve deelname*

Een kerngedachte van de constitutie over de liturgie is de actieve deelname. Het tweede hoofdstuk begint als volgt:

“Onze moeder de Kerk verlangt er vurig naar, dat alle gelovigen worden gebracht tot dat volledig, bewust en actief deelnemen aan de liturgische vieringen waar de aard van de liturgie zelf om vraagt en waartoe het christenvolk, ‘een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilige natie, Gods eigen volk’ (1 Pt 2,9; vgl. 1 Pt 2,4-5) krachtens het doopsel het recht en de plicht heeft.

Dit volledig en actief deelnemen van heel het volk moet bij de vernieuwing en bevordering van de heilige liturgie de volle aandacht krijgen. Dit is immers voor de gelovigen de voornaamste en zelfs onmisbare bron voor het verwerven van de echt christelijke geest ”(SC14)

Uit de laatste zin blijkt dat het volledig en actief deelnemen voor het concilie een centraal element is, een focus voor de bevordering en vernieuwing van de liturgie. En die bevordering en vernieuwing van de liturgie is een onderdeel van het algemene doel van het concilie: verdieping van het geestelijk leven (SC 1). Uit de eerste zin blijkt waarom dat zo is en ik wil bij die eerste zin nu stil blijven staan.

Allereerst die term: ‘volledige, bewuste en actieve deelname’. Die term is al eerder gebruikt in de constitutie en wel in de context van wat een echte liturgie is: de herders (pastores) moeten er niet alleen op letten dat het voltrekken van de liturgie volgens de regels gebeurt, maar ook dat de gelovigen bewust, actief en vruchtbaar aan de liturgie deelnemen (SC 11) en die term komt als een refrein terug in de constitutie en wordt zo’n 15 keer gebruikt. Een keer wordt in het kader van het denken over de eucharistie nadrukkelijk een contrast aangebracht:

‘Daarom zorgt de Kerk er met alle inspanning voor, dat de christenen bij dit geloofsmysterie niet als buitenstaanders of zwijgende toeschouwers aanwezig zijn, maar dat zij er door middel van de riten en gebeden een goed begrip van krijgen en zo bewust, met godsvrucht en actief aan de heilige handeling deelnemen.....’ (SC 48)

‘Niet als buitenstaanders of zwijgende toeschouwers’. Waarom dat geen goede passende houding of situatie is wordt duidelijk in wat positief gezegd wordt in dat eerste citaat. Die deelname wordt positief nader bepaald door drie bijvoeglijke naamwoorden: volledig, bewust en actief. Hoe die drie bepalingen verstaan moeten worden, wordt, hoop ik, duidelijk in wat volgt.

In die beginzin worden in verband met die volledige, bewuste en actieve deelname nog twee elementen genoemd, twee redenen waarom die deelname zo belangrijk is: ‘de aard van de liturgie zelf’ vraagt om die deelname en ‘het christenvolk, ‘een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilige natie, Gods eigen volk’ (1 Pt 2,9; vgl. 1 Pt 2,4-5) heeft krachtens het doopsel het recht en de plicht tot die deelname. Op dat eerste argument kom ik in mijn laatste cirkel terug, wanneer ik spreek over de aanwezigheid van de Heer, nu wil ik aandacht besteden aan dat tweede argument en het een beetje uitpakken.

Krachtens het doopsel heeft het christenvolk recht en plicht tot deelname. Het doopsel wordt wel de poort tot de sacramenten genoemd, maar je kunt die karakterisering smal en breed verstaan. Smal, als een soort toegangsbewijs: als gedoopte heb je toegang, ben je gerechtigd aanwezig te zijn, ben je lid van de club. Breed, als gedoopte is het vanzelfsprekend dat je deelneemt, het deelnemen is om zo te zeggen het realiseren van je doopsel, als gedoopte kun je haast niet anders dan deelnemen. Die laatste brede interpretatie is de bedoeling: dat blijkt ook uit wat ik al over het doopsel heb gezegd en wat in die definitie van de christengelovige gezegd wordt over de deelname aan het drievoudige ambt van Christus.

3. *de aanwezigheid van Christus*

Ik kom nu tot de laatste en ook binnenste cirkel van de liturgie: de aanwezigheid van Christus, de ontmoeting met de Heer. En ik begin met dat eerste argument uit de tekst die ik al genoemd heb, de aard van de liturgie. In de constitutie wordt dat bepaald in eerste instantie als het vieren van het paasmysterie. Hier komt nog een diepere laag van de doop naar voren: door de doop zijn we namelijk met Christus begraven om met hem te verrijzen, zoals we elke paasnacht horen. In de eucharistie gedenken en vieren we dat paasmysterie (‘wij verkondigen de dood des Heren totdat hij komt’). Maar het gedenken van het leven, sterven en verrijzen van Christus - en gedenken is niet een afstandelijk gebeuren, maar degene die herinnert is er bij

betrokken - is niet beperkt tot het grote dankgebed, tot de dienst van de tafel: tot dat gedenken hoort ook te lezen wat in de Schriften over hem geschreven staat (SC6.)

In tweede instantie gaat de constitutie nog een stap verder door te zeggen dat Christus voortdurend in zijn kerk aanwezig is:

“Persoonlijk is Hij aanwezig in het misoffer, zowel in de persoon van de bedienaar ... als heel bijzonder onder de eucharistische gedaanten. Persoonlijk is Hij aanwezig door zijn kracht in de sacramenten, zodat, wanneer iemand doopt, Christus zelf doopt. Persoonlijk is Hij aanwezig in zijn woord, want Hijzelf spreekt, wanneer de heilige schriften in de Kerk gelezen worden. Persoonlijk is Hij tenslotte aanwezig, wanneer de Kerk bidt en zingt, Hijzelf die beloofd heeft: ‘Waar er twee of drie verenigd zijn in mijn Naam, daar ben Ik in hun midden’ (Mt 18,20)

Terecht wordt elke liturgie dan ook beschouwd als uitoefening van het priesterlijk ambt van Jezus Christus....” (SC 7)

De aanwezigheid van de Heer is dus een persoonlijke en wel een gedifferentieerde: in de eucharistie in de persoon van de bedienaar en in de tekenen van brood en wijn, in de sacramenten als de eigenlijke bedienaar van die sacramenten, als degene die spreekt wanneer de Schrift wordt voorgelezen (‘zo spreekt de Heer’), als degene die aanwezig is waar er twee of drie in zijn naam bijeen zijn. Die aanwezigheid is zo wezenlijk dat elke vorm van liturgie een verwerkelijking is van de priesterlijke taak van Jezus Christus. Hij is de priester bij uitstek.

Ik heb aan het begin van deze derde cirkel gezegd dat het nu gaat om de aanwezigheid van Christus, de ontmoeting met de Heer. Die term ‘ontmoeting’ heb ik niet zonder reden toegevoegd. De aanwezigheid van Christus in de liturgie, in de sacramenten maakt die liturgie, die sacramenten tot een ontmoeting, tot een ontmoeting met de Ander. Hoe belangrijk ook de gemeenschap, hoe belangrijk ook de vitaliteit van de geloofsgemeenschap is, in de liturgie gaat het uiteindelijk niet om die gemeenschap, gaat het uiteindelijk niet om de ontmoeting met medegelovigen, maar om de ontmoeting met de Ander in wiens naam wij als gemeenschap bijeenkomen. In de liturgie, in de sacramenten zit een wezenlijk element van ‘tegenover’. Er is liturgie, er zijn sacramenten vanwege deze aanwezigheid, deze ontmoeting, dit tegenover. Of anders geformuleerd: liturgie, sacramenten vinden hun oorsprong niet in ons, maar in God. We maken ze niet, wij krijgen ze.

Ik kan nu heel kort nog iets zeggen over het ambt, over zoals LG dat formuleert het dienstpriesterschap. Welke dienst heeft de priester in dit geheel. In het citaat wordt van de priester gezegd dat Christus in zijn persoon aanwezig is. Hoe moeten we dit verstaan?

De priester verwijst door en wel op twee manieren of beter misschien in twee richtingen, *in persona Christi, in persona ecclesiae*, om de traditionele termen te

gebruiken. Wanneer ik nu zou zeggen, vertalen: de priester vertegenwoordigt Christus en hij vertegenwoordigt de kerk, dan zou ik een formulering gebruiken die gemakkelijk misverstanden oproept, alsof het om twee gelijkwaardige en symmetrische verwijzingen gaat, zo in de trant van een van boven en de ander van beneden, de een uitverkiezing, de ander delegatie, de een hiërarchisch, de ander democratisch. We zijn wel gewend zo te denken, omdat we in onze maatschappij, op ons werk zo denken. Maar in de traditie van de kerk worden deze verwijzingen anders gezien. Wanneer de term *in persona Christi* gebruikt wordt, wordt bedoeld wat in dat citaat uit de constitutie staat: wanneer iemand doopt, doopt Christus, een formulering die van Augustinus stamt. De bedienaar van een sacrament vervangt Christus niet, bekleedt niet de plaats van Christus, maar verleent Christus plaats, geeft Christus plaats. Plaatsverlening dus en niet plaatsvervanging

En dan nog iets. In die aanwezigheid van Christus, die ontmoeting met de Heer mag dan de priester wel een grote rol spelen, dat *in persona Christi* is niet afhankelijk van de morele of andersoortige hoedanigheden van de concrete priester en houdt ook niet een persoonlijke kwalificatie in, zo in de trant van beter of heiliger. Gelukkig maar. Zoals ik dat ooit een oudere priester in ons bisdom hoorde zeggen: een andere Christus, jawel, maar dan ook een héél andere Christus. Dat geldt trouwens voor alle christenen.